

ردیابی عیون الأنباء در کتابخانه‌ها

مقدمه کتاب نوشته ابن ابی اصیبعه، موفق الدین ابوالعباس احمد فرزند قاسم فرزند خلیفه فرزند یونس سعدی خزر جی (۵۹۵-۶۶۸ ق / ۱۱۹۹-۱۲۷۰ م)، ج. انجمن گیاه‌درمانی، ۱۳۹۳ خ.

پژوهش و برگردان به پارسی

محمد ابراهیم ذاکر

دندان‌پزشک و پژوهشگر تاریخ پزشکی

۱. رديابی عيون الأنباء در کتابخانه‌ها ۱
۱. عيون الأنباء در نمایشگاه کتابخانه‌ها..... ۱
۱. رديابی دست‌نوشته‌های عيون الأنباء..... ۱
۱. کتابخانه‌های ایران..... ۱
۱. کتابخانه آستان قدس رضوی..... ۱
۲. کتابخانه ملی ملک..... ۲
۲. کتابخانه معصومیه، قم..... ۲
۴. کتابخانه گلپایگانی، قم..... ۴
۳. کتابخانه ملی..... ۳
۶. کتابخانه مرکزی، تهران..... ۷
۷. کتابخانه‌های جهان..... ۷
۷. کتابخانه وایدنر..... ۷
- ۸- ۱۲) دارالکتب مصر..... ۷
- ۸) دست‌نوشته دارالکتب، به شماره ۲۱۰۴..... ۷
- ۹) نسخه خطی دارالکتب به شماره ۲۱۹..... ۸
- ۱۰) دست‌نوشته دارالکتب به شماره..... ۱۰
- ۱۱) نسخه خطی دارالکتب به شماره ۱۳۴۱..... ۱۱
- ۱۱) دست‌نوشته دارالکتب مصر ۲، به شماره ۵/۲۷۵..... ۱۱
- ۱۳) توبینگن - آلمان ۱۴..... ۱۱

ذکر
دکتر محمد ابراهیم

- ۱۴) دانمارک (کینه‌هاگ (Cod. Ar CIXXI)..... ۱۳
- ۱۵- ۱۶) کتابخانه احمد ثالث در ترکیه ۱۴
- ۱۵) دست‌نوشته به شماره ۲۸۶۰/۷۱ ..... ۱۴
- ۱۶) دست‌نوشته دوم کتابخانه احمد ثالث ترکیه به شماره ۲۸۵۹/۷۰ ب ۱۵
- ۱۷- ۱۹) کتابخانه بانکی پور ۱۶
- ۱۷) دست‌نوشته به شماره ۲۴۶۹ ..... ۱۶
- ۱۸) دست‌نوشته به شماره ۳۴۹۴ ..... ۱۶
- ۱۹) دست‌نوشته شماره ۱۲ / ۷۸۶ ..... ۱۶
- ۲۰) کتابخانه دانشگاه استانبول ۱۶
- ۲۱) کتابخانه فاتح، ترکیه ۱۶
- ۲۲) کتابخانه خراجی اوغلی، ترکیه ۱۷
- ۲۳- ۲۴) کتابخانه نورعثمانیه، ترکیه ۱۷
- ۲۳) دست‌نوشته به شماره ۳۵۵۹ ..... ۱۷
- ۲۴) دست‌نوشته به شماره ۳۵۶۰ ..... ۱۷
- ۲۶) کتابخانه کوپرلی، ترکیه ۱۷
- ۲۷) کتابخانه بایزید عمومی، ترکیه ۱۸
- ۲۸) کتابخانه خسروپاشا، ترکیه ۱۸
- ۲۹) کتابخانه شهیدعلی، ترکیه ۱۸
- ۳۰) کتابخانه یکی جامع، ترکیه ۱۸
- ۳۱) کتابخانه داماد ابراهیم، ترکیه ۱۸

دکتر محمد ابراهیم

- ۱۸ ..... کتابخانه موصل، عراق. (۳۲)
- ۱۸ ..... کتابخانه مدرسه احمدیه موصل، عراق. (۳۳)
- ۱۹ ..... کتابخانه رامپور. (۳۴)
- ۱۹ ..... کتابخانه خزانه العامة، رباط. (۳۵)
- ۱۹ ..... کتابخانه دانشگاه کویت. (۳۶)
- ۱۹ ..... کتابخانه دارالکتب الظاهریه. (۳۷)
- ۱۹ ..... دست نوشته به شماره ۴۸۸۳ قدیم. (۳۷)
- ۱۹ ..... دست نوشته دوم ظاهریه. (۳۸)
- ۲۰ ..... (۳۹ - ۴۰) مکتبه الدكتور سامی ابراهیم حداد. (۳۹)
- ۲۰ ..... دست نوشته به شماره ۵۸. (۳۹)
- ۲۱ ..... دست نوشته به شماره ۵۹. (۴۰)
- ۲۱ ..... کوتاه شده عیون الأنباء في طبقات الأطباء. (۲۱)
- ۲۲ ..... چاپ های عیون الأنباء. (۲۲)
- ۲۲ ..... نسخه های چاپی کتاب عیون الأنباء في طبقات الأطباء. (۲۲)
- ۲۲ ..... (۱) عیون چاپ مولر. (۲۲)
- ۲۳ ..... (۲) چاپ کونیگزبرگ. (۲۳)
- ۲۳ ..... (۳) چاپ وهبی. (۲۳)
- ۲۳ ..... (۴) چاپ نزار رضا. (۲۳)
- ۲۴ ..... (۵) چاپ سمیح زین. (۲۴)
- ۲۴ ..... (۶) چاپ عامر نجار. (۲۴)
- ۲۴ ..... (۷) چاپ محمد باسل. (۲۴)

ذکر
دکتر محمد ابراهیم

۲۴	..... مؤسسه مطالعات تاریخ پزشکی
۲۴	..... تفاوت‌های برخی از چاپ‌های کتاب عیون الأنباء في طبقات الأطباء
۲۵	..... ترجمه عیون
۲۵	..... برگردان کتاب عیون الأنباء في طبقات الأطباء به زبان‌های گوناگون
۲۵	..... (۱) برگردان به زبان آلمانی
۲۶	..... (۲) برگردان فارسی جعفر غضبان
۲۶	..... (۳) برگردان فارسی محمد ابراهیم ذاکر
۲۷	..... کتاب‌نامه
۲۷	..... نمایه کتاب و مقاله

ذاکر
دکتر محمد ابراهیم

ردیابی عیون الأنباء در کتابخانه‌ها

ردیابی عیون الأنباء در کتابخانه‌ها، مقدمه کتاب نوشته ابن ابی اصیبعه، موفق‌الدین ابوالعباس احمد فرزند قاسم فرزند خلیفه فرزند یونس سعدی خزرچی (۵۹۵ - ۶۶۸ ق / ۱۱۹۹ - ۱۲۷۰ م)، چ. انجمن گیاه‌درمانی، ۱۳۹۳ خ، پژوهش و برگردان به پارسی، محمدابراهیم ذاکر دندان‌پزشک و پژوهشگر تاریخ پزشکی

عیون الأنباء در نمایشگاه کتابخانه‌ها

ردیابی عیون الأنباء در نمایشگاه کتابخانه‌ها دربرگیرنده سه بخش است:

(۱) ردیابی دست‌نوشته‌های عیون الأنباء

- کتابخانه‌های ایران

- کتابخانه‌های جهان

(۲) کوتاه‌شده عیون الأنباء

(۳) چاپ کتاب عیون الأنباء

ردیابی دست‌نوشته‌های عیون الأنباء

(۱) ردیابی دست‌نوشته‌های عیون الأنباء في طبقات الأطباء نوشته ابن ابی اصیبعه پزشک و چشم‌پزشک و ادیب و سراینده و تاریخ‌نگار و در دو بخش کتابخانه‌های ایران و جهان.

کتابخانه‌های ایران

(۱) کتابخانه آستان قدس رضوی

دست‌نوشته کتابخانه آستان قدس رضوی به شماره ۴۱۴۸ و کد دستیابی ۳۷۰۸ با نام عیون الأنباء في طبقات الأطباء، بی‌تاریخ است، ولی گمان می‌رود این نسخه در سده دهم هجرت نوشته شده است.

ذاکر
دکتر محمدابراهیم

انجام: ... کتاب الأسرار السلطانیة فی النجوم. تمّ الباب العاشر ... ظهوروا فی بلاد العجم نستعلیق، بی‌رونویسگر، جلد میشن^۱.

۲) کتابخانه ملی ملک

دست‌نوشته کتابخانه ملی ملک به شماره ۳۷۰۸ با نام عیون الأنباء فی طبقات الأطباء.

آغاز: در خطبه افتادگی دارد [....صحته و قوه منته و ذلك انما یتّم بالصناعة الطبیة...]. آسیب دیدگی: آغاز آن در بخش خطبه افتاده است و انجام آن نیز دچار افتادگی شده است. عیون الأنباء فی طبقات الأطباء نوشته ابن ابی اصیبعه موفق الدین بوعباس احمد فرزند قاسم خزر جی سعدی (۵۹۵-۶۶۸ ق) (مشار ۶۴۳؛ معجم المطبوعات، ۲۷).

آغاز: در خطبه افتادگی دیده می‌شود: صحته و قوه منته و ذلك انما یتّم بالصناعة الطبیة.

انجام: افتادگی دارد [کتب إليه جمال الدین ابوالقاسم ... و مراسلات تعالیق استخراجها من کتاب]

دست‌نوشته به خط نستعلیق در سده یازدهم هجرت نوشته شده است، دارای تملک احمد فرزند حسین فرزند احمد طیب تنکابنی در ۱۲۹۹ ق / ۱۸۸۲ م، عنوان و نشان در برخی جاها شنگرف، ۲۱۲ برگ، ۲۱ سطر، اندازه ۱۱/۴ و ۱۷/۸، کاغذ ترمه، جلد میشن سیاه لایی است^۲.

۳) کتابخانه معصومیه، قم

دست‌نوشته کتابخانه معصومیه، قم، به شماره ۳۸۲ است.

^۱ فهرست الفبایی کتب خطی کتابخانه آستان قدس رضوی، برگه ۴۱۵، محمد اصف فکرت، انتشارات آستان قدس - مشهد، ۱۳۶۹ خ؛ معجم التاريخ التراث الاسلامی فی مکتبات العالم، مخطوطات - مطبوعات، علی رضا قره بلوط - احمد طوران قره بلوط، جزو یکم از شش جزو، برگه ۳۹۱، دارالعقبه، قیصری - ترکیه، ۱۴۲۲ ق / ۲۰۰۱ م. (نک: فنخا، ج ۲۳، ۲۳۵-۲۳۶ = ۲۲۵۸۵)

^۲ احمد منزوی و افشار ایرج و محمدتقی دانش‌پژوه و محمدباقر حجتی، فهرست نسخه‌های خطی کتابخانه ملی ملک، ج ۱، ۵۱۵، تهران، کتابخانه ملی ملک، ۱۳۵۲ خ، برگه ۵۱۵؛ کتاب‌شناسی نسخ خطی پزشکی، ۲۱۰؛ مشار خانبابا، فهرست کتاب‌های چاپی فارسی، ج ۲، تهران، ۱۳۵۰-۱۳۵۵ خ، برگه ۶۴۳؛ رفاعی، عبدالجبار، معجم المطبوعات العربیة فی ایران، تهران، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی - سازمان چاپ و انتشارات، ۱۴۱۴ ق، برگه ۲۷؛ مشار ۶۴۳، معجم المطبوعات، ۲۷.

آغاز: اندکی پیش از باب ششم را دارد، سپس افتاده و می‌رسد به پایان جزو نخستین تا می‌رسد به سرگذشت بختیشوع در آغاز باب.

خط نسخ، رونویسگر، سده ۱۰هـ، افتادگی در آغاز، قطع ربعی^۱.

(۴) کتابخانه گلپایگانی، قم

دست‌نوشته کتابخانه زنده‌نام آیت‌الله گلپایگانی، قم، به شماره ۶۲۲ - ۴/۹۲ است.

انجام: ... قوله خروج الولى يعني خروجه في الايقاع و الثانية يربد خروجه من عندهم. تمّ الجزء الثاني من كتاب عيون الأنباء في طبقات الأطباء و يتلوه انشاء الله تعالى في الجزء الثالث اوحد الزمان و الحمد لله.

خامه نسخ، مصحح و رونویسگر وجیه‌الدین فرزند اسماعیل فرزند عباس اصفهانی در ماه رمضان ۹۹۵، تملک شیخ بهایی در اصفهان، ۹۹۵ق، جلد مقوا، ۱۱۹ برگه، ۱۷ سطر، اندازه ۲۱ × ۱۶ سانتیمتر^۲.

(۵) کتابخانه ملی

دست‌نوشته کتابخانه ملی ایران، به شماره ۱۶۳۱ است.

آغاز: فصیح عبارته و أوضحها مع زیادات نفیسة من قبله ...

انجام: ... لایجتاج إلی غیره کتاب جامع الفرض مجلد واحد حواش علی ثالث القانون لم یوجد شرح الاشارات.

عیون الأنباء فی طبقات الأطباء (جلد دوم): نوشته احمد فرزند قاسم خزر جی ملقب به موفق‌الدین با آواز ابن ابی‌اصیبعه (۵۹۵ - ۶۶۸ ق / ۱۱۹۹ - ۱۲۷۰ م)؛ کتاب گزاره‌ای از زندگی نامه پزشکان به نام در روزگار خود تا روزگار زیستی نویسنده دربرگیرنده نوشت‌های ادبی و اخلاقی و فلسفی و عرفانی و پزشکی هر کدام به همراه سروده‌های برخی از ایشان آورده است.

باب یازدهم: برگ نخست آن افتاده و از آن جایی آغاز می‌شود زندگی‌نامه ابوسهل مسیحی آمده است، سپس شیخ‌ربیس ابن‌سینا، ابوعبدالله محمد ایلاقی، ابوریحان بیرونی، ابن‌هندویه اصفهانی، ابن‌ابی‌صادق، طاهر فرزند ابراهیم سجزی، امام

^۱ نک: فنخا، ج ۲۳، ۲۳۵ - ۲۳۶ = ۲۲۵۸۵؛ فهرست آستانه، قم، برگه ۱۴۶.

^۲ نک: فنخا، ج ۲۳، ۲۳۵ - ۲۳۶ = ۲۲۵۸۵؛ فهرست گلپایگانی، قم، ۵، ۲۹۶۳.

فخر رازی، قطب‌الدین قمصری، سموویل فرزند یحیی فرزند الیاس مغربی، بدرالدین محمد فرزند بهرام فرزند محمد علابی [قلانسی] سمرقندی، نجیب‌الدین ابوحامد محمد فرزند علی فرزند عمر سمرقندی، شریف شرف‌الدین اسماعیل [جرجانی].
باب دوازدهم دربارهٔ پزشکان هندی است: کنکه هندی، ضمحیل [صنجهل]، شاناق، [چودرا]، سنکه هندی [منکه] و صالح فرزند بهله [هندی]. عیون الانباء

باب سیزدهم دربارهٔ مغرب: اسحاق فرزند عمران، اسحاق فرزند سلیمان، ابن سمسه [سمینه]، ابوالقاسم مسلمه فرزند احمد مجریطی، ابوالقاسم اصبع فرزند محمد [ابن‌سمع]، ابن صفار، [ابوالحسن علی فرزند سلیمان زهراوی، کرمانی، ابن خلدون، ابوجعفر احمد فرزند خمیس فرزند عامر فرزند دمیح، حمدین فرزند ابان، جواد طبیب نصرانی، خالد فرزند یزید فرزند رومان نصرانی، ابن ملوکه نصرانی]، عمرو فرزند عبدالرحمان، ابوالحکم کرمانی، ابومسلم عمر فرزند احمد و حمدون و خالد و عمران فرزند بو عمر، طملون، [حرانی]، احمد، [عمر پسران یونس فرزند احمد حرانی، اسحاق طبیب]، یحیی فرزند اسحاق، [سلیمان بوبکر فرزند تاج، ابن‌ام‌البنین، سعید فرزند عبدربه، اصیغ فرزند یحیی، محمد فرزند تلمیح، ابولید فرزند کتانی، ابوعبدالله فرزند کتانی، احمد فرزند حکیم فرزند حفصون، ابوبکر احمد فرزند جابر، ابوعبدالله ملک ثقفی، هارون فرزند موسی اشبونی، محمد فرزند عبدون جبلی عذری]، سعید فرزند عبدالرحمان، [عبدالرحمان فرزند اسحاق، ابن هیثم]، ابوجلجل [ابن جلجل]، ابوالعرب، [یوسف فرزند محمد، ابن بغونش]، ابن واقد، [رمیلی، ابن‌ذهبی، ابن‌ناش]، ابوجعفر فرزند خمیس طلیطلی، ابوالحسن عبدالرحمان فرزند خلف فرزند عساکر دارمی، ابن خیاط، منجم فرزند قوال، مروان فرزند جناح، اسحاق فرزند قسطار، حسدای فرزند اسحاق، ابوالفضل حسدای فرزند یوسف فرزند حسدای، ابوجعفر یوسف فرزند احمد فرزند حسدای]، عبدالله فرزند محمد ازدی، احمد فرزند یوسف، ابن سمجون، بکری، فافقی [غافقی]، [شریف محمد فرزند محمد حسنی، خلف فرزند عباس زهراوی، ابن‌بکلارش، ابوصلت امیه فرزند عبدالعزیز فرزند ابوصلت]، محمد فرزند عبدالله فرزند ادریس، ابوصلت، ابن‌باجه، ابن‌زهر [ابومروان، ابوالعلاء فرزند زهر]، محمد فرزند ابومروان فرزند بوعلاء، عبدالله فرزند حفید [حفید ابوبکر فرزند زهر، ابومحمد فرزند حفید بوبکر فرزند زهر]، ابوجعفر فرزند هارون [ترجالی، ابولید فرزند رشد، ابومحمد فرزند رشد]، محمد فرزند احمد فرزند رشید، عبدالله فرزند ابولید، ابوحجاج [یوسف] فرزند موراطیر، [ابوعبدالله فرزند یزید، ابومروان عبدالملک فرزند قبلان، ابواسحاق ابراهیم دانی، ابویحیی فرزند قاسم اشبیلی، ابوحکم فرزند غلندر، ابوعلاء فرزند

ابوجعفر احمد فرزند حسان، ابومحمد شذونی، مصدوم، عبدالعزیز فرزند مسلمه باجی، ابوجعفر فرزند غزال، ابوبکر فرزند [قاضی ابوال] حسن زهری، [ابوعبدالله ندرومی، ابوجعفر احمد فرزند سابق، ابن حلاء مرسی، ابواسحاق فرزند طماوس، ابوجعفر ذهبی، ابوعباس فرزند رومیه]، ابن رویه [ابوالعباس کنیناوی]، ابن اصم.

[باب چهاردهم درباره پزشکان مصر:] بلیطیان [ابراهیم فرزند عیسی] بطریق، حسن فرزند ریزل [زیرک، سعید فرزند توفیل، خلف فرزند طولونی، نسطاس فرزند جریح، اسحاق فرزند ابراهیم فرزند نسطاس، بالسی، موسی فرزند عازار اسرائیلی، یوسف نصرانی]، سعید فرزند بطریق، [عیسی فرزند بطریق، اعین فرزند اعین]، محمد فرزند احمد فرزند سعید تمیمی، [سهلان، ابوفتح منصور فرزند سهلان فرزند مقشر، عمار فرزند علی موصلی، حقیر نافع، ابوالبشر طبیب عظیمیه، ابن مقشر طبیب، علی فرزند سلیمان]، ابن هیثم، مبشر فرزند فاتک، [اسحاق فرزند یونس]، علی فرزند رضوان، [افراییم فرزند زفان]، سلامه فرزند مبارک [فرزند رحمون، مبارک فرزند سلامه فرزند رحمون]، ابن عین زربی ابوالمظفر فرزند منصور [بلمظفر فرزند معرف]، شیخ سدید رییس الطب، ابن جمیع اسرائیلی، [ابوالبیان فرزند مدور، ابوالفضائل فرزند ناقد و رییس هبة الله، موفق فرزند شوعه، ابوالبرکات فرزند قضاعی، ابوالمعالی فرزند تمام، رییس موسی، ابراهیم فرزند رییس موسی، ابوالبرکات فرزند شعیا، اسعد محلی، شیخ سدید فرزند ابوالبیان، جمال الدین فرزند ابوالحوافر، فتح الدین فرزند جمال الدین فرزند ابوالحوافر، شهاب الدین فرزند فتح الدین]، قاضی نفیس الدین فرزند زهره [زبیر] و افضل الدین حولحی [خونجی]، ابوسلیمان داود فرزند متی [بومنا فرزند ابوفانه، ابوسعید فرزند ابوسلیمان]، ابوشاکر فرزند باوسلیمان و [ابونصر فرزند ابوسلیمان، ابوالفضل فرزند ابوسلیمان]، رشیدالدین [ابوحلیقه] و مهذب الدین [ابوسعید محمد] ابوحلیقه [رشیدالدین ابوسعید، اسعدالدین فرزند ابوالحسن]، ضیاء الدین بیطار.

باب پانزدهم درباره پزشکان شام: بونصر فارابی، عیسی وفی [رقی] بتلیسی، [یبرودی، جابر فرزند منصور سگری]، طاهر [ظافر] فرزند جابر سگری، موهوب فرزند ظافر، ابوحکم عبیدالله فرزند مظفر، ابوالمجد فرزند ابوحکم، ابن بدرخ [بذوخ]، حکیم زمان [حکم زمان]، عبدالمنعم جلبابی [جلیانی، ابوالفضل فرزند ابوقار]، مهذب الدین فرزند نفاس [نقاش]، ابوزکریا یحیی بیاسی، سکره الحلبی، عقیف فرزند سکره یهودی، ابن صلاح، شهاب الدین سهروردی، شمس الدین خوبی، رفیع الدین جیلی [گیلانی]، شمس الدین خسرو شاهی، سیف الدین آمدی، موقع الدین فرزند مطوان [موفق الدین فرزند مطران،

مهذب‌الدین فرزند حاجب]، موفق‌الدین احمد فرزند حاجب، شریف کحال، ابومنصور نصرانی، ابونجم نصرانی، ابوالفرج نصرانی، فخرالدین ساعتی، [شمس‌الدین فرزند لبودین، صاحب نجم‌الدین فرزند لبودین]، عبدالواحد اللبوری [اللبودی]، شیخ نجم‌الدین فرزند لبود، زین‌الدین حافظی، ابوالفضل عبدالکریم مهندس، موفق‌الدین عبدالعزیز، سعدالدین فرزند عبدالعزیز، رضی‌الدین رحبی، شرف‌الدین فرزند رحبی، جمال‌الدین رحبی، کمال‌الدین حمصی، موفق‌الدین عبداللطیف بغدادی، ابوحجاج یوسف اسرایلی، عمران اسرایلی، موفق‌الدین یعقوب فرزند سقلاب، سدیدالدین ابومنصور، رشیدالدین فرزند صوری فرزند رقیقه، [سدیدالدین فرزند رقیقه]، صدقه سامری، مهذب‌الدین یوسف فرزند ابوسعید، صاحب امین‌الدوله، مهذب‌الدین عبدالرحیم فرزند علی، رشیدالدین علی فرزند خلیفه [عموی ابن‌ابی‌اصیبه]، بدرالدین فرزند قاضی بعلبکی، شمس‌الدین محمدکلی، موفق‌الدین عبدالسلام، موفق‌الدین نفاخ، نجم‌الدین فرزند نفاخ، [عزالدین فرزند سویدی]، عمادالدین دلیری [دنیسری]، فتح‌الدین فرزند جمال‌الدین ابن‌ابی‌حوافر، [وفق‌الدین یعقوب سویدی و ابوالفرج فرزند قف].

آغاز نسخه: فصیح عباراته و أوضحها مع زیادات نفیسة من قبله ...

انجامه: ... لایحتاج إلى غیره کتاب جامع الفرض مجلد واحد حواشی علی ثالث القانون لم یوجد شرح الاشارات.

دست‌نوشته به خامه نستعلیق و گویا در سده دوازدهم هجرت رونویسی شده است. ساده، عناوین با مرکب مشکلی خط‌کشی شده، پاره‌ای از صفحه‌ها دارای نکته‌های گوشه‌نویسی شده است.

آغاز کتاب افتادگی دارد و نادرستی‌هایی در نوشتار دیده می‌شود. نام‌ها برپایه نوشته متن آمده و تصحیحی در آن انجام داده نشده است.

متن دارای غلط‌های دیکته‌ای است. در حاشیه صفحه آخر آمده: در سنه ششصد و اند دو نفر بچه از اطفال متمولین، یکی گفته و دیگری نوشته است همه را به تغییر و تصحیف نوشته است مانند آن که اثنی عشر شهر رجب را اسدی عشر نوشته است. «نعوذ بالله من الفقر المذل و الغنا المذل المأمور معذور و السلام».

افتادگی آغاز برگه نخست، خامه نستعلیق، بی‌رونویسگر، سده ۱۲هـ، جلد تیماج يك لای، قرمز، کوبیده، ۱۷۰ × ۲۱۵ میلیمتر.

۱۶۴ برگه، ۱۵ سطر، کاغذ فرنگی، ۱۰۰ × ۱۵۰ میلیمتر.^۱

۶) کتابخانه مرکزی، تهران

دست‌نوشته کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران، به شماره ۳۳۲/۲ - ف است.

نسخه اصل دست‌نوشته یوسف آغا به شماره ۵۹۰۳/۴۸۷۹ است که رونویسگر و تاریخ رونویسی ندارد، ۵ برگه (۱ - ۴ و ۲۰).^۲

کتابخانه‌های جهان

۷) کتابخانه وایدنر

دست‌نوشته کتابخانه وایدنر در دانشگاه هاروارد در شهر بوستون ایالت ماساچوست آمریکا با نام عیون الأنباء في طبقات

الأطباء. دست‌نوشته به خط نستعلیق است و در اندازه ربع خستی است.

گمان می‌رود در سال ۱۲۹۲ ق / ۱۸۷۵ م رونویسی شده باشد^۳؛

۸ - ۱۲) دارالکتب مصر

۸) دست‌نوشته دارالکتب، به شماره ۲۱۰۴

۸) دست‌نوشته دارالکتب، به شماره ۲۱۰۴ و با نام کتاب عنوان الأنباء في طبقات الأطباء.

دست‌نوشته در روز پنجشنبه هشتم ماه رمضان سال ۱۰۰۳ ق [چهارشنبه، ۱۷ می ۱۵۹۵] در ۱۸۸ برگه دارای ۳۱ سطر و در

هر سطر ۱۳ - ۱۶ واژه رونویسی شده است.

تملیکاتی بر روی جلد کتاب وجود دارد، متن یکی از آن‌ها که توان خواندن آن است: «الحمد لله، صار هذا الكتاب ملكاً لکاتبه

الفقير إلى رحمة ربه الغني، الشريف محمد بن محمد بن ابی‌الخیر الحسني الأشرفي المالکي، الموقت بالجامع الأزهر،

^۱ کتاب‌شناسی نسخ خطی پزشکی، ۲۱۰؛ فهرست کتابخانه ملی، ج ۱۰، ۱۹۳ - ۱۹۵، گد دستیابی کتاب: ۱۶۳۱ / ع، شماره پیشین آن ۱۹۹۷ / د است.

^۲ نک: فنخا، ج ۲۳، ۲۳۵ - ۲۳۶ = ۲۲۵۸۵؛ فهرست فیلم‌ها، ج ۱، ۴۵۵.

^۳ نشریه نسخه‌های خطی کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران، دفتر ۹، برگه ۳۵۷.

بالابتیاع السري من الشيخ أبي السعود التهانوي في اوائل محرم سنة ١٠٣٠ق [دسامبر ١٦٢٠م] ... / سپاس شایسته‌ی خداست. این کتاب ملک رونویسگرش نیازمند رحمت خدای دارا و غنی شریف محمد فرزند محمد فرزند ابوالخیر حسنی اشرفی مالکی شد که زمان نوشتن ملکیت آن در مسجد جامع اظهر بود و آن از شیخ ابوالسعود تهانوی در اوائل محرم ١٠٣٠ / دسامبر ١٦٢٠ خریداری شد ...».

نوشته‌ی مالکیت دیگر بر روی آن: «من كتب الفقير إلى الله تعالى مصطفى بهجت القاضي بمصر المحروسة، غفر له سنة ١٢٢٧ق [١٨١٢م] / از کتاب‌های فقیر در رحمت الهی مصطفی بهجت قاصی در مصر محافظ در کنف الهی، خدایش او را بیامرزداد به سال ١٢٢٧ق / ١٨١٢م.».

نشانه‌های برابرخوانی و بازدرست‌نویسی متن و نیز گوشه‌نویسی در گوشه و کنار برگه‌ها دیده می‌شود.

کتاب با مقدمه آغاز و به زندگی عمومی نگارنده، رشیدالدین علی فرزند خلیفه در باب پانزدهم به پایان می‌رسد و زندگی‌نامه هشت نفر را نسبت به نسخه چاپ ١٨٨٤م مولر خاورشناس آلمانی، کم دارد. دست‌نوشته به خط نسخی که به خط رقعہ شبیه است با قلم نازکی نوشته شده است.

آغاز: پس از بسم الله الرحمن الرحيم، «الحمد لله ناشر الأمم و منشئ الرمم و مبرئ السقم ... و بعد فإنه لما كانت صناعة الطب من أشرف الصنائع ...»

انجام: «... و لعمري رشيدالدين علي بن خليفه من الكتب. هذا آخر كتاب عيون الأنباء في طبقات الأطباء تأليف الطبيب الفاضل موفق الدين أبي العباس أحمد بن القاسم ابن أبي اصيبعة الخزرجي السعدي.»

نام کتاب در آغاز و پایان این کتاب با هم اختلاف دارد. این نسخه به خاطر برخی اشارات سودمند که در جای جای نسخه به چشم می‌خورد، مورد توجه است.^۱

۹) نسخه خطی دارالکتب به شماره ۲۱۹

۹) نسخه خطی دارالکتب به شماره ۲۱۹ با نام عیون الأنباء في كشف طبقات الأطباء است.

^۱ کتاب عیون الأنباء في طبقات الأطباء، ابن اصیبعة، احمد، تحقیق و درسه عامر نجار، دارالمعارف، القاهرة، ۱۹۹۶م، برگه ۱۰۱ - ۱۰۲.

دست‌نوشته در سال ۷۰۷ق / ۱۳۰۷م رونویسی شده است و دارای ۲۳۸ برگه بوده و ۱۹ سطر دارد و شمارگان کلمه‌ها در هر سطر ۹ - ۱۰ واژه و دارای تصحیح، درست‌نویسی و بازنویسی‌هایی بسیار است. آغاز و پایان کتاب دچار افتادگی است. کتاب به خامه زیبای نسخ و کهن که نزدیک به خامه کوفی است، رونویسی شده است. از این رو، آن را از نسخه‌های کهن و ارزشمند به شمار می‌آورند، چون گوشه‌نویسی‌هایی بسیار از دانشمندان به نام بر آن نقش بسته است، مانند:

(الف) یحیی فرزند محمد اصیلی که به سال ۱۰۱۰ق [۱۶۰۱م] درگذشت. او کتاب را در سال ۹۹۵ق [۱۵۸۷م] خوانده است؛
(ب) جلال‌الدین فرزند مستوفی محمد فرزند شیخ... فرزند محمد، چشم‌پزشک بیمارستان منصوری؛
(ج) حسن فرزند محمد فرزند محمود عطار ۱۲۵۰ق [۱۸۳۴م] امام زمان خود در دمشق و از بزرگان دانشگاه ازهر در سال ۱۲۴۶ق [۱۸۳۰م].

هم‌چنین عبارتهایی بر آن دیده می‌شود که نشان‌دهنده وقف آن برای مسجد جامع سلطان حسن در روز آدینه، دوازدهم جمادی دوم سال ۷۵۵ق / چهاردهم می ۱۳۵۴م است: «الجزء الثاني من كتاب عيون الأنباء في كشف طبقات الأطباء. وقف العبد الفقير إلى الله تعالى ابي المحاسن الحسن بن محمد بن ... الثاني من عيون الأنباء في كشف طبقات الأطباء من نسخة ثلاثه أجزاء علی ... من نفر سبعون من انتفاع ... وفقاً صحيحاً شرعياً ... يكون ... لله أبد الأبدین و شرط ... الامام مراتب الناس ... و شرط علی مستعيرة من معرفة صناعة من الزمن .... و لا يغيب به .... بالجامع ..... و عليه الدعاء لواقفه و الترحم عليه فمن بدله بعد ما سمعه الان بدل ... بعد ... الحسره و الندامه ... تمّ يوم الجمعة ثاني عشر جمادى الاخرة من سنة خمس و خمسين و سبعمائة [روز پنج‌شنبه یازدهم ژولای ۱۳۵۴]».

دست‌نوشته با زندگی‌نامه حنین فرزند اسحاق آغاز می‌شود که در بخش پایانی گفتار هشتم، درباره پزشکان سریانی است که در آغاز خلافت عباسیان می‌زیستند و به زندگی‌نامه بلمظفر فرزند معرف در نیمه‌های گفتار چهاردهم پزشکان سرزمین مصر پایان می‌رسد.

آغاز دست‌نوشته: پس از نام خداوند و درود بر پیامبر (ص): «قال حنين بن اسحاق: إنه لحقني من أعدائي و مضطهدي الكافرين.»

پایان دست‌نوشته: «... کمل الجزء الثاني من كتاب عیون الأنباء في طبقات الأطباء و يتلوه في الجزء الثالث الشيخ الرئيس سدیدالدين المتطبب ... کاتبه العبد الفقير ... علي بن عبدالله بن علي بن داود السمرماوي الشافعي القرشي ... و كان الفراغ من نسخه عشية يوم الثلاثاء رابع عشر شهر رجب الفرد أحد شهور سنة سبع و سبعمائة [هفدهم ژانویه ۱۳۰۸]». نام کتاب در آغاز و پایان دست‌نوشته یکی نیست.^۱

۱۰) دست‌نوشته دارالکتب به شماره

۱۰) دست‌نوشته دارالکتب به شماره ۱۸۲ با نام کتاب عیون الأنباء في طبقات الأطباء. رونویسی کتاب در روز آدینه بیست و نهم ذی حجه سال ۱۲۴۶ق [چهارشنبه یازدهم می ۱۸۳۱] نوشته شده است. دست‌نوشته بخش آغازین کتاب [بخش یونان] را در بردارد و با زندگی‌نامه عموی نویسنده، رشیدالدین علی فرزند خلیفه در گفتار پانزدهم به پایان می‌رسد.

این دست‌نوشته، زندگی‌نامه هشت نفر را از نسخه چاپ مولر کمتر دارد. نسخه‌شناسی دست‌نوشته نشانه‌گر آن است، شیخ حسن عطار پیشوای دمشق و متولی مشیخه الازهر در روزگار خود بوده است و به سال ۱۲۵۰ق / ۱۸۳۴م چشم از جهان فرومی‌بندد و نصر هورینی دانشمند زبان و ادبیات در مصر بوده است که به سال ۱۲۹۱ق / ۱۸۷۴م درگذشته است و در سال ۱۲۷۲ق / ۱۸۵۶م گوشه‌نویسی‌هایی بر آن نوشته است.

دست‌نوشته در ۲۵۸ برگه به خط نسخ گرایش به رقعی رونویسی شده است و سرتیترهای آن با جوهر متفاوتی یادداشت شده است و این نسخه دارای جدول‌هایی است و ۳۳ سطر در هر برگه و نزدیک به ده کلمه در هر سطر دارد.^۲

^۱ کتاب عیون الأنباء في طبقات الأطباء، ابن‌اصیبه، احمد، تحقیق و دراسه، عامر نجار، دارالمعارف، القاهرة، ۱۹۹۶م، برگه ۱۰۲ - ۱۰۳.

^۲ کتاب عیون الأنباء في طبقات الأطباء، ابن‌اصیبه، احمد، تحقیق و دراسه، عامر نجار، دارالمعارف، القاهرة، ۱۹۹۶م؛ برگه ۱۰۳ - ۱۰۴.

۱۱) نسخه خطی دارالکتب به شماره ۱۳۴۱

۱۱) نسخه خطی دارالکتب به شماره ۱۳۴۱ (تاریخ تیمور) با عنوان «کتاب عیون الأنباء في طبقات الأطباء» این دست‌نوشته در سال ۱۲۷۰ ق / ۱۸۵۴ م. رونویسی شده است و نشان تملیکی با نام عبدالحمید نافع به تاریخ ۱۲۷۲ ق / ۱۸۵۶ م. بر روی آن است.

بررسی این نسخه نشان می‌دهد که شیخ حسن عطار در گذشته به سال ۱۲۵۰ ق / ۱۸۳۴ م. پیشوای دمشق در عصر خود و متولی مشیخه الازهر بر آن حاشیه‌هایی زده است و این حاشیه‌ها مانند نسخه شماره ۱۸۲ دارالکتب است. دست‌نوشته افتادگی ندارد و از اول کتاب آغاز و به زندگی نامه عموی ابن ابی اصیبعه؛ رشیدالدین علی فرزند خلیفه در گفتار پانزدهم به پایان می‌رسد.

دست‌نوشته در ۶۵۷ برگه به خط نسخ معمولی نگاشته شده و دارای جدول‌هایی و دارای ۲۷ سطر تعداد کلمات آن در هر سطر نه واژه است^۱.

۱۲) دست‌نوشته دارالکتب مصر ۲، به شماره ۵/۲۷۵

کتابخانه دارالکتب مصر ۲، به شماره ۵/۲۷۵ رونویسی شده است^۲.

۱۳) توپینگن - آلمان ۱۴

نسخه خطی آلمان (توپینگن - آلمان ۱۴) با عنوان «کتاب عیون الأنباء في طبقات الأطباء». میکروفیلم آن در معهد مخطوطات العربیه به شماره (۱/۱۱۴۴) گروه تاریخ) نگاه‌داری می‌شود.

^۱ کتاب عیون الأنباء في طبقات الأطباء، ابن اصیبعه، احمد، تحقیق و دراسه عامر النجار، اول، دارالمعارف، القاهرة، ۱۹۹۶ م؛ برگه ۱۰۴.

^۲ - شمارگان ۱۳ تا ۳۱ برداشت شده از کتاب معجم التاريخ التراث الاسلامی في مكتبات العالم، مخطوطات - مطبوعات، علی رضا قره بلوط - احمد طوران قره بلوط، جزو یکم از شش جزو، ص ۳۹۱، دارالعقبه، قیصری - ترکیه، ۱۴۲۲ ق / ۲۰۰۱ م

دست‌نوشته با نام عیون الأنباء في طبقات الأطباء است که از آغاز کتاب تا پایان گفتار هفتم پزشکان دوره آغاز پیدایش اسلام دربرگیرنده این مطالب است. نوشته‌ای در زیر نام کتاب آمده است: «حرره بيده الفانيه الراجى عفوره و كان الفراغ من نسخه في غرة شهر المحرم الحرام الذي من شهور ألف و مائتين و ثمانيه عشر ١٢١٨ ق [بيست و سوم آوریل ١٨٠٣]».

هم‌چنین در آغاز کتاب با خامه‌ای درشت و زانسوی دبگر نوشته‌ها، آمده است: «بسم الله الرحمن الرحيم و به نستعين أمين» هم‌چنین در زیر آن که نشان پایان‌یافتن روخوانی بوده، چنین یاد شده است: «باسم الأب و الإبن و الروح القدس اله واحد أمين» نشان می‌دهد که رونویس‌کننده ترسآیین و ناآشنا به زبان و ادبیات عرب بوده، چون نسخه دارای نادرستی‌هایی در نوشتار است و نیز رونویس‌کننده در مقدمه نویسنده دست برده و گزاره گواهی به پیامبری حضرت محمد (ص) «أَنَّ مُحَمَّدًا عبده و رسوله» را برداشته و به جای آن «و أشهد أن موسى عبده و رسوله» را نوشته است و نیز سخن دیگر نویسنده را که ادامه صلوات بر پیامبر است «الصلاه على النبي و على آله و اصحابه و أزواجه أمهات المؤمنين» نیاورده است.

نام رونویس‌کننده با جوهر سیاه دارای دچار خط‌خوردگی آگاهانه شده است و تاریخ رونویسی آن سر جای خود به جا مانده است.

آغاز دست‌نوشته: «الحمد لله المنشر الأمم و منشر الدمم بارئ النسم و مبرئ السقم العابد من فضله بسوايغ النعم ...» بدین گونه آمده است، سپس «و أشهد أن موسى عبده و رسوله المبعوث بجميع الكلم المرسل إلى كافة الأمم ... و قطع ببرهان دلالة نبوته داء الشرك، أما بعد فانه لما كانت صناعة الطب ...».

انجام: «حكم الدمشقى كان يلحقى بأبيه في معرفته بالمداوات ... و لعيسى من الكتاب كناش منافع الحيوان ...» که با زندگی‌نامه حکم الدمشقى به پایان می‌رسد و او را با عیسی فرزند حکم، فرزندش اشتباه گرفته است و این دو در پایان گفتار هفتم کتاب آمده‌اند.

دست‌نوشته در ۱۰۰ برگ است به خط نسخ معمولی نگاشته شده و هر برگه ۲۱ سطر و هر سطر نزدیک به ۱۱ واژه دارد.^۱

^۱ کتاب عیون الأنباء في طبقات الأطباء، ابن‌اصیبه، احمد، تحقیق و درسه عامر النجار، اول، دارالمعارف، القاهرة، ۱۹۹۶م، ص ۱۰۴-۱۰۶.

(۱۴) دانمارک (کپنهاگ Cod. Ar CIXXI)

نسخه خطی دانمارک (کپنهاگ Cod. Ar CIXXI). میکروفیلم آن در معهد المخطوطات العربیه به شماره ۲/۱۱۴۴ گروه تاریخ نگه‌داری می‌شود و خودش در کتابخانه (کپنهاگ Cod. Ar CIXXI) است.

دست‌نوشته همان بخش دوم نسخه‌ای است که یوهان یاکوب رایسکه خاورشناس آلمانی (۱۷۱۶ - ۱۷۹۴) دانش آموخته پزشکی و زیان و ادبیات عرب در شهر لیون فرانسه، در نهم آوریل سال ۱۷۴۶م [شنبه، بیستم فروردین ۱۱۲۵ / هفدهم ربیع یکم ۱۱۵۹] نوشت و به زبان لاتین، تعلیقه‌هایی بر آن نگاشت، و آن را از روی نسخه‌ای که در سال ۹۷۷ق / ۱۵۶۹م نوشته شده که نام رونویس‌کننده آن را یاد نکرده است.

آغاز و پایان دست‌نوشته با فهرستی از رایسکه یکی برای نام پزشکان و دیگری برای نام برخی از کتاب‌ها با گوشه‌نویسی‌هایی به زبان لاتین در آن دیده می‌شود.

دست‌نوشته از گفتار هفتم آغاز می‌شود: [الباب السابع في طبقات الأطباء الذين كانوا في اول ظهور الاسلام من اطباء العرب وغيرهم. الحارث بن كلده الثقفي...].

انجام کتاب با زندگی‌نامه ابن‌قف، بدین گونه به پایان می‌رسد: [ابوالفرج بن القف. هو الحكيم الأجل ... نجز كتاب عيون الأنباء في طبقات الأطباء، بحمد الله و كان الفراغ من هذه النسخة في عشرين صفر الخير سنة ۹۷۷ق سيع و سبعين و تسعمائه [چهاردهم آگوست ۱۵۶۹] و حسبنا الله و نعم الوكيل].

بررسی این نسخه نشان می‌دهد که رایسکه بسیاری از نقل قول‌ها و داستان‌هایی که ابن‌ابی‌اصیبعه آورده است را کوتاه‌نویسی کرده است و گوشه‌نویسی‌هایی به زبان عربی نیز بر روی آن دیده می‌شود.

دست‌نوشته با خط نسخ قدیمی در ۳۲۷ برگ در ۱۵ سطر که در هر سطر ۹ - ۱۱ واژه رونویسی شده است.^۱

^۱ همان جا، ۱۰۶ - ۱۰۷؛ کتاب معجم التاريخ التراث الاسلامی في مکتبات العالم، مخطوطات - مطبوعات، علی‌رضا قره بلوط - احمد طوران قره بلوط، جزو یکم از شش جزو، برگه ۳۹۱، دارالعقبه، قیصری - ترکیه، ۱۴۲۲ق / ۲۰۰۱م.

۱۵ - ۱۶) کتابخانه احمد ثالث در ترکیه

دو دست‌نوشته کتابخانه احمد ثالث در استانبول ترکیه است.

۱۵) دست‌نوشته به شماره ۲۸۶۰/۷۱

یک دست‌نوشته به شماره ۲۸۶۰/۷۱ که میکروفیلم‌های آن دو در معهد المخطوطات العربیه به شماره (۱،۲/۳۴۶، گروه تاریخ) نگاه‌داری می‌شود.

رونویسی دست‌نوشته یکم دربرگیرنده دو جزو سه و چهار از یک نسخه چهار جزوی آن به جا مانده که به سال ۸۲۱ق [۱۴۱۸م] رونویسی شده است و این در هیچ کجای دست‌نوشته، نه در آغاز و نه در انجام آن دیده نمی‌شود، به جز بر روی کارت / لیبل کتابخانه احمد ثالث دیده نمی‌شود با آن که نام رونویس‌کننده آن چنین بازگو شده است: «کتبه العبد الفقیر إلى رحمہ ربہ القدیر، بالبوغا المملوک العادل». تنها جزو ۳ و ۴ آن در دسترس است؛ بنابراین، یک دست‌نوشته چهار جزوی است که از گفتار یازدهم [الباب الحادی عشر فی طبقات الأطباء الذین ظهوروا فی بلاد العجم] آغاز می‌شود و در اول آن نام کتاب دیده نمی‌شود؛ بلکه نام کتاب در پایان یاد شده است.

گویا این دست‌نوشته از نسخه‌هایی بوده که در گنجینه شاهی نگاه‌داری می‌شده است: «رسم لخزانة مولانا السلطان الأعظم مالک رقاب الأمم مولی ملوک العرب و العجم أبي المفاخر فخر الملة و الدين سليمان بن عان .... بن محمد الأيوبي خلدالله سلطانه».

آغاز: «بسم الله الرحمن الرحيم ربّ يَسِّر يا كريم الباب الحادي عشر في طبقات الأطباء الذين ظهوروا ببلاد العجم ...».

انجام: «ابوالفرج بن القف. هو الحكيم الاجل .... تم الباب الخامس عشر من ابواب كتاب عيون الأنباء في طبقات الأطباء و بتمامه كمل جميع الكتاب و الحمد لله رب العالمين كتبه العبد الفقير إلى رحمة ربّه القدیر بالبوغا المملوک العادل رحم من ترّحم عليه و على جميع المسلمين آمين». که در ادامه آن دو بیت سروده در ستایش رونویس‌کننده و خامه او آمده است.

دست‌نوشته با خط نسخ زیبا و دارای شکل‌های گوناگون در ۲۴۹ برگ در قطع بزرگ در بیست و یک سطر که در هر سطر آن هفت تا نه واژه نوشته شده که در آن عنوان هر گفتار و تراجم و نقل قول‌ها با رنگ دیگری نوشته شده است.^۱

۱۶) دست‌نوشته دوم کتابخانه احمد ثالث ترکیه به شماره ۲۸۵۹/۷۰ ب

دست‌نوشته دوم کتابخانه احمد ثالث ترکیه به شماره ۲۸۵۹/۷۰ ب تاریخ است و یک بخش از یک کتاب سه بخشی به شمار می‌آید. تاریخ رونویسی آن ۷۳۵ق / ۱۳۳۵م به دست عبدالله فرزند عبدالرحمان در مسجد جامع اعلی شهر حیات انجام گرفته و بر روی آن نشانه تملک‌هایی دیده می‌شود که یکی از آن‌ها وابسته به سال ۱۰۷۸ق / ۱۶۶۷م است. دست‌نوشته از آغاز کتاب تا پایان گفتار دوازدهم کم است و پس از نام خدا تا پایان زندگی نامه شاناق سپس منکه هندی پس از آن صالح فرزند بهله هندی که پایان گفتار دوازدهم است و پس از آن گفتار سیزدهم [في طبقات الأطباء الذين ظهروا في بلاد المغرب و أقاموا بها] است.

آغاز: «بسم الله الرحمن الرحيم و هو حسبي رجل يُعَرَّفُ بأبي الحاتم البلخي ...»

انجام: «ابوالفرج بن القفّ .... تمّ السفر الثالث من كتاب عیون الأنباء في طبقات الأطباء على يد أضعف خلق الله ... محمد بن عبدالله بن عبدالرحمان بالجامع الأعلى بمدينة حیات ... بتاريخ خامس شهر صفر سنة خمس و ثلاثين و سبعمائة [۲۳ اکتبر ۱۳۳۴]».

دست‌نوشته قدیمی و نزدیک به زمان درگذشت ابن‌ابی‌اصیبیه (۶۶۸ق / ۱۲۷۰م) است.^۲

^۱ کتاب عیون الأنباء في طبقات الأطباء، ابن‌اصیبیه، احمد، تحقیق و دراسه عامر نجار، دارالمعارف، القاہرہ، ۱۹۹۶م، ص ۱۰۷ - ۱۰۸؛ کتاب معجم التاريخ التراث الاسلامی في مکتبات العالم، مخطوطات - مطبوعات، علی رضا قره بلوط - احمد طوران قره بلوط، جزو یکم از شش جزو، ص ۳۹۱، دارالعقبه، قیصری - ترکیه، ۱۴۲۲ق / ۲۰۰۱م.

^۲ ابن‌اصیبیه، احمد، کتاب عیون الأنباء في طبقات الأطباء، تحقیق و دراسه عامر نجار، دارالمعارف، القاہرہ، ۱۹۹۶م؛ ص ۱۰۸؛ کتاب معجم التاريخ التراث الاسلامی في مکتبات العالم، مخطوطات - مطبوعات، علی رضا قره بلوط - احمد طوران قره بلوط، جزو یکم از شش جزو، ص ۳۹۱، دارالعقبه، قیصری - ترکیه، ۱۴۲۲ق / ۲۰۰۱م.

۱۷ - ۱۹) کتابخانه بانکی پور

۱۷) دست‌نوشته به شماره ۲۴۶۹

دست‌نوشته کتابخانه بانکی پور، در فهرست خدابخش به شماره ۲۴۶۹ آمده است که دارای ۲۳۴ برگ است و در سال ۱۲۶۷ ق رنویسی شده است.

۱۸) دست‌نوشته به شماره ۳۴۹۴

دست‌نوشته کتابخانه بانکی پور، در فهرست خدابخش، به شماره ۳۴۹۴ یاد شده است که دارای ۳۰۰ برگ بوده و در سده دوازدهم هجرت رنویسی شده است.

۱۹) دست‌نوشته شماره ۱۲ / ۷۸۶

دست‌نوشته کتابخانه بانکی پور، فهرست خدابخش، به شماره ۱۲ / ۷۸۶ در ۳۰۰ برگ که در سده دوازدهم هجرت رنویسی شده است.

۲۰) کتابخانه دانشگاه استانبول

دست‌نوشته کتابخانه دانشگاه استانبول به شماره ۶۱۶۵ یاد شده است. کتاب از آغاز آن تا زندگی نامه ارسطاطالیس در ۶۰ برگه رنویسی شده است.^۱

۲۱) کتابخانه فاتح، ترکیه

دست‌نوشته کتابخانه فاتح، ترکیه، به شماره ۴۴۳۸ است. ۲۳۵ برگه ۲۶ × ۱۷ دارد. خط نسخ ۱۹ × ۱۲ سانتیمتر است. رونویسگر احمد فرزند محمد ارمنشاهی است که آن را به سال ۹۷۰ ق در شهر قسطنطنیه رنویسی کرده است.^۲

^۱ فهرس مخطوطات الطب الاسلامي باللغات العربية و التركية و الفارسية في مكتبات تركيا، گردآوری رمضان ششن، جمیل آقپاکاز و جواد ایزگی، اشراف اکمل‌الدین اجیان اوغلی، مرکز الأبحاث للتاریخ و الفنون و الثقافة الاسلامیة باستانبول، مؤتمر الطب الاسلامي، استانبول، ۱۴۰۴ ق / ۱۹۸۴ م، برگه ۱۳؛ نوادر مخطوطات العربية في مكتبات تركيا، رمضان ششن، مجلد الأول، بیروت، ۱۹۷۵، ج ۱، ۳۱.

^۲ همان جا (فهرست مخطوطات)، برگه ۱۲.

(۲۲) کتابخانه خراجی اوغلی، ترکیه

دست‌نوشته کتابخانه خراجی اوغلی، ترکیه، به شماره ۲/۱۱۱۸ است. ۸۰ برگه از (۸۲ - ۱۶۲)، اندازه ۲۱/۶ × ۱۵/۲ سانتیمتر. فخرالدین احمد فرزند صالح در سال ۹۸۱ ق رونویسی آن را به پایان رساند.

(۲۳ - ۲۴) کتابخانه نورعثمانیه، ترکیه**(۲۳) دست‌نوشته به شماره ۳۵۵۹**

دست‌نوشته کتابخانه نورعثمانیه، ترکیه، به شماره ۳۵۵۹ است. ۲۰۰ برگه به اندازه ۱۸/۷ × ۲۰/۵ سانتیمتر و اندازه متن نوشته ۲۰/۷ × ۹/۵ سانتیمتر است. رونویسی آن به خامه تعلیق در سال ۱۱۴۵ ق به انجام رسید.

(۲۴) دست‌نوشته به شماره ۳۵۶۰

دست‌نوشته کتابخانه نورعثمانیه، ترکیه، به شماره ۳۵۶۰ است. ۳۶۶ برگه به اندازه ۱۷/۵ × ۱۲/۵ سانتیمتر و متن‌نوشته ۱۲/۵ × ۹/۵ سانتیمتر است و به خامه نسخ رونویسی شده است.^۱

(۲۵) کتابخانه مرادملا، ترکیه

دست‌نوشته کتابخانه مرادملا، ترکیه، به شماره ۱۴۶۴ است. ۲۲۷ برگه به اندازه ۱۵/۲ × ۲۱/۶ دارد که در تاریخ ۱۰۰۳ رونویسی شده است.^۲

(۲۶) کتابخانه کوپرلی، ترکیه

دست‌نوشته کتابخانه کوپرلی، ترکیه، به شماره ۱۱۰۴ است که تنها جزو اول آن است و ۱۳۰ برگه در اندازه ۱۲/۵ × ۱۷/۵ سانتیمتر و متن‌نوشته به اندازه ۷/۷ × ۱۲/۵ سانتیمتر دارد. رونویسی آن به خامه نسخ است که در سده ۹ هجری رونویسی شده است.

^۱ همان جا.

^۲ نوادر مخطوطات العربية في مكاتب تركيا، ج ۱، ۳۱؛ فهرس مخطوطات، ششن، ۱۲.

(۲۷) کتابخانه بایزید عمومی، ترکیه

دست‌نوشته کتابخانه بایزید عمومی، ترکیه، به شماره ۴۲۱۹ است که تنها جزو اول آن است و ۱۳۰ برگه در اندازه ۲۱ × ۱۵/۵ سانتیمتر و متن‌نوشته به اندازه ۱۵ × ۱۰/۵ سانتیمتر دارد. احمد فرزند محمد سمسونی آن را در سال ۱۰۰۶ ق رونویسی کرد.

(۲۸) کتابخانه خسروپاشا، ترکیه

دست‌نوشته کتابخانه خسروپاشا، ترکیه، به شماره ۳/۴۷۱ است. بخشی از مجموعه‌ای از برگ ۱۰۱ - ۱۵۶ است که به خامه نسخ رونویسی شده است. اندازه هر برگ ۲۱ × ۱۵/۵ و متن‌نوشته به اندازه ۱۵/۵ × ۵ سانتیمتر است.^۱

(۲۹) کتابخانه شهیدعلی، ترکیه

دست‌نوشته کتابخانه شهیدعلی، ترکیه، به شماره ۱/۲۸۵۹ در ۱۶۱ برگ که به سال ۷۳۵ ق رونویسی شده است.

(۳۰) کتابخانه یکی جامع، ترکیه

دست‌نوشته کتابخانه یکی جامع، ترکیه، به شماره ۱/۸۹۱ است.

(۳۱) کتابخانه داماد ابراهیم، ترکیه

دست‌نوشته کتابخانه داماد ابراهیم که بخشی از کتابخانه سلیمانیه، ترکیه است، دارای شماره ۹۳۵ است.

(۳۲) کتابخانه موصل، عراق

دست‌نوشته کتابخانه موصل، عراق، به شماره ۲۵ : ۴۲ است.

(۳۳) کتابخانه مدرسه احمدیه موصل، عراق

دست‌نوشته کتابخانه مدرسه احمدیه در موصل - عراق، پزشکی ۲۰ / ۱۰ در ۳۴۷ برگ است.

^۱ فهرس مخطوطات، ششن، ۱۲ - ۱۳.

۳۴) کتابخانه رامپور

دست‌نوشته کتابخانه رامپور ۱، به شماره ۶۴۲؛ ۱۷۶.

۳۵) کتابخانه خزانه العامة، رباط

دست‌نوشته کتابخانه خزانه العامة در رباط - مراکش، اوقاف، به شماره ۲۵۵، جزو سوم، بخش آخر کتاب ۱۵۴ برگه است که رونویسی آن در ۷۰۷ق انجام گرفته است.

۳۶) کتابخانه دانشگاه کویت

دست‌نوشته کتابخانه دانشگاه کویت، به شماره م ک ۳۲۶۸ است که ۶۲ برگه دارد.

۳۷) کتابخانه دارالکتب الظاهرية

۳۷) دست‌نوشته به شماره ۴۸۸۳ قدیم

دست‌نوشته کتابخانه دارالکتب الظاهرية سوریه / مكتبة الاسد، بخش طب و صیدنه، به شماره ۴۸۸۳ قدیم و ۱۴ م ط نوین است^۱.

نسخه کتابخانه ظاهریه / اسد دارای فهرست باب‌ها و فهرست زندگی‌نامه‌های پزشکان است که [بخش پانزدهم] پزشکان مغرب و اندلس را دربرمی‌گیرد. دست‌نوشته دارای ۱۰۴ برگ است و آخرین آن، زندگی‌نامه علاءالدین قرشی با آوازه ابن نفیس (د: ۶۸۶ق / ۱۲۸۸م) است. دست‌نویس دارای کاستی بسیار است.

آغاز نسخه با آن که سوراخ‌سوراخ و دشوار خواناست، ولی هم‌چون دست‌نویس چاپی به شمار می‌آید.

۳۸) دست‌نوشته دوم ظاهریه

نسخه دوم کتابخانه ظاهریه از برگ ۱۰۵ تا ۱۲۲ به خامه همان رونویس‌کننده پیشین است که نام نویسنده ندارد و بخش پایانی آن افتادگی دارد.

^۱ فهرست مخطوطات دارالکتب الظاهرية، الطب و الصیدنه، سامی خلف حمارنه و أسماء حمصی، برگه ۴۷۶، دمشق، ۱۳۸۹ق / ۱۹۶۹م / ۱۳۸۹ق / ۱۹۶۹م.

آغاز آن: «هذه ابواب في الوصايا التقطتها من الكتب و كثير منها من شرح العلامه بعد التنقيح و حذف المكررات و ادراج كل في باب مناسب له...».

هم‌چنین دربرگیرنده بخش‌هایی است که بایسته است! پزشک از آن آگاه باشد و باید آن دانش‌ها را فراگیرد و نیز چگونگی آزمودن پزشک و سفارش‌ها و مثل‌ها و سودمندی‌هایی برای پزشکان است و صفات خوبی که باید یک پزشک داشته باشد تا بتواند اعتماد مردم را به دست آورد.

مجموعه در ۱۲۲ برگه به اندازه ۱۹/۲۵ × ۱۱/۲۵ سانتیمتر است که هر برگه بیست و یک سطر دارد و خامه آن نسخ فارسی زیبا و خواندنی است، ولی برگه‌های آن دچار آب‌خوردگی شده و بیشتر آن سوراخ‌سوراخ شده که خواندن آن دشوار گشته و دارای نادرست‌نویسی‌های دیکته‌ای و ادبیاتی است و تاریخ آن ۱۰۹۳ ق / ۱۶۸۲ م^۱ است.

۳۹ - ۴۰) مکتبه الدكتور سامی ابراهیم حداد

۳۹) دست‌نوشته به شماره ۵۸

نسخه جرو یکم کتابخانه دکتر سامی ابراهیم حداد^۲: دست‌نوشته عیون الأنباء في طبقات الأطباء جزو یکم به شماره ۵۸ که در ۲۳۲ برگه به اندازه ۲۲/۵ × ۱۴/۵ سانتیمتر در پانزده سطر ۱۷ × ۱۱ گرد آمده است.

خامه آن نسخ و با مرکب سیاه در تاریخ ربیع یکم ۱۳۰۹ ق / اکتبر ۱۸۹۱ رونویسی شده است.

آغاز: الحمد لله ناشر الأمم و ينشر الرمم و باری النسم و مبرز السقم و العائد بفضل من سوابغ النعم.

انجام: ... ينتهي بسيره كمال الدين بن يونس و بتعداد م >لفاته و آخرها كتاب الأسرار السلطانية في النجوم.

مهر تفتیش ابران به سال ۱۳۱۴ بر روی بخش آغازین آن دیده می‌شود.

^۱ معجم التاريخ التراث الاسلامی في مکتبات العالم، مخطوطات - مطبوعات، علی رضا قره بلوط - احمد طوران قره بلوط، ۴۷۶ - ۴۸۲.

^۲ فهرست مخطوطات الطبیبه العربیه في مکتبه الدكتور سامی ابراهیم حداد، گردآوری فرید سامی حداد، با همکاری هانس هیزش بیسترفیلد، دانشگاه حلب، معهد تراث العلمي العربي، برگه ۹۳، ۱۴۰۴ ق / ۱۹۸۴ م.

۴۰) دست‌نوشته به شماره ۵۹

نسخه جزو دوم کتابخانه دکتر سامی ابراهیم حداد، دست‌نوشته عیون الأنباء في طبقات الأطباء جزو دوم به شماره ۵۹ که در ۱۵۷ برگه به اندازه ۲۱ × ۱۶ سانتیمتر در شانزده سطر ۱۵ × ۹/۵ سانت گرد آمده است. خامه آن نسخ پارسی و با مرکب سیاه و سرخ در تاریخ ربیع یکم ۱۳۰۹ ق / اکتبر ۱۸۹۱ رونویسی شده است. آغاز: الباب الحادي عشر في طبقات الأطباء الذي ظهروا في بلاد الشام. انجام: ... لم يوجد شرح الاشارات.

ترتیب قرارگرفتن زندگی‌نامه برخی از پزشکان که در چاپ مولر آمده با یادشده‌های در این جزو باهم اختلاف دارند، مانند نام فتح‌الدین فرزند جمال‌الدین ابن ابی حوافر (یادشده در برگه ۱۲۰ جزو دوم عیون الأنباء چاپ مولر) در این جا پیش از نام ابن قُفّ در پایان دست‌نوشته آمده است.

مهر تفتیش ایران به سال ۱۳۱۳ در بخش آگازین آن دیده می‌شود. مراجع: ک ۱۱۸۵ / ۲ - م ۱۲۷.

کوتاه‌شده عیون الأنباء في طبقات الأطباء

۱) مختصر عیون الأنباء في طبقات الأطباء، کتابخانه ظاهریه - دمشق، پزشکی، به شماره ۱۶۷۶ در ۳۶ برگ، برگ تملک به تاریخ ۸۲۰ ق است.^۲

۲) مختصر لعیون الأنباء، به شماره ۷۰۳ در کتابخانه موزه عراق^۳

^۱ فهرست مخطوطات الطبیة العربیة فی مکتبه الدكتور سامی ابراهیم حداد، گردآوری فرید سامی خداد، با همکاری هانس هیزش بیسترفیلد، دانشگاه حلب، معهد تراث العلمي العربي، برگه ۹۳، ۱۴۰۴ ق / ۱۹۸۴ م.

^۲ معجم التاريخ التراث الاسلامی فی مکتبات العالم، مخطوطات - مطبوعات، علی رضا قره بلوط - احمد طوران قره بلوط، جزو یکم از شش جزو، برگه ۳۹۱، دارالعقبه، قیصری - ترکیه، ۱۴۲۲ ق / ۲۰۰۱ م.

^۳ معجم التاريخ التراث الاسلامی فی مکتبات العالم، مخطوطات - مطبوعات، علی رضا قره بلوط - احمد طوران قره بلوط، ۴۷۹.

۳) منتخب عیون الأنباء في طبقات الأطباء، عربی، گزینش گر شمس‌الدین طبیب گیلانی، سده ۱۱ هـ، دانشگاه تهران، شماره نسخه: ۳۳۸۱/۲

آغاز: بسمله. احمدک یا من خرج الخلائق بلطف صنعہ من العدم إلى الوجود ...

انجامه: ... له اشعار و حکایات مستحسنة. تمت الرسالة المنتخبة من المجلد الأول من كتاب عیون الأنباء في طبقات الأطباء في شهر رمضان المبارك سنة ستة و ثلاثين بعد الألف (رونویسی: ۱۰۳۶ ق) في اشرف الأشرف الأمكنة في دارالمرز مصلياً مستغفراً

خامه نسخه، رونویسگر طبیب شمس‌الدین طبیب گیلانی (ز: ۱۰۳۶ ق)، ۱۳۱ برگه (۱۱۳ - ۲۴۳)، ۱۴ سطر، ۵/۱۳ × ۵/۵، اندازه ۵/۹ × ۵/۱۷ سانتیمتر. (نک: فهرست دانشگاه تهران، ج ۱۱، ۲۳۸۷؛ فنخا، ج ۲۳، ۲۳۵ - ۲۳۶ = ۲۲۵۸۵)

چاپ‌های عیون الأنباء

نسخه‌های چاپی کتاب عیون الأنباء في طبقات الأطباء

۱) عیون چاپ مولر

عیون الأنباء في طبقات الأطباء، ابن‌ابی‌اصیبیعه، موفق‌الدین ابوالعباس احمد فرزند قاسم فرزند خلیفه فرزند یونس سعدی خزر جی (۵۹۵ - ۶۶۸ ق / ۱۱۹۹ - ۱۲۷۰ م)، پژوهش آگوست مولر؛ یا امرؤالقیس فرزند طحان، قاهره، چاپخانه وهبیه، ۱۸۸۲ م، در ۲ جلد. نخستین بار اوگوست مولردر سال ۱۲۹۹ ق / ۱۸۸۲ م برپایه بررسی ۱۵ نسخه خطی از آن و همراه با یادداشت‌هایی فراوان در قاهره پخش کرد، ولی با توجه به چگونگی بد چاپ، مانند از میان رفتن همه نشانه‌های اختلاف‌های نسخه‌ها^۱، ناگزیر به چاپ دوباره، ولی کامل‌تر آن شد^۲.

^۱ کارلو، نلینو، همان؛ برگه ۶۴.

^۲ عیون الأنباء في طبقات الأطباء، ابن‌ابی‌اصیبیعه، موفق‌الدین ابوالعباس احمد فرزند قاسم فرزند خلیفه فرزند یونس سعدی خزر جی (۵۹۵ - ۶۶۸ ق / ۱۱۹۹ - ۱۲۷۰ م)، تصحیح آگوست مولر - کونیگزبرگ، ۱۸۸۴ م.

(۲) چاپ کونیگزبرگ

چاپ دوباره در کونیگزبرگ، ۱۸۸۴م و در ۲ جلد با افزودنی‌هایی بر آن به پخش رسید (فواد سزگین، فرانکفورت، معهد تاریخ العلوم العربیه و الاسلامیه، ۱۹۹۵م). پول گلیونگی در کتاب خود ابن‌النفیس (سلسله‌أعلام العرب، ش ۵۷، برگه ۷۲) گوید: نخستین بار امرؤ القیس فرزند طحان به سال ۱۸۸۲م آن را پخش کرد سپس مولر آن را دوباره به سال ۱۸۸۴م در کونیگزبرگ با ۱۶۲ برگ افزودنی به چاپ رساند. یوسف عیش بیش از آن برگ‌ها را به دست آورد. گویا مولر همان امرؤقیس باشد که پس از مسلمان‌شدن، این نام را برای خود برگزیده باشد^۱.

(۳) چاپ وهبی

عیون الأنباء في طبقات الأطباء، ابن‌ابی‌اصیبعه، موفق‌الدین ابوالعباس احمد فرزند قاسم فرزند خلیفه فرزند یونس سعدی خزرگی (۵۹۵ - ۶۶۸ ق / ۱۱۹۹ - ۱۲۷۰م)، چاپ مصطفی افندی وهبی، قاهره چاپخانه وهبیه، ۱۳۰۰ق که آن را از روی چاپ آگوست مولر به چاپ رسانیده است.

(۴) چاپ نزار رضا

عیون الأنباء في طبقات الأطباء، ابن‌ابی‌اصیبعه، موفق‌الدین ابوالعباس احمد فرزند قاسم فرزند خلیفه فرزند یونس سعدی خزرگی (۵۹۵ - ۶۶۸ ق / ۱۱۹۹ - ۱۲۷۰م)، پژوهش نزار رضا، بیروت، دارمکتبه حیات، ۱۹۶۵م به چاپ رسید که همراه با گزاره برخی از واژگان و برخی از نمایه‌ها را دربردارد.

^۱ نجیب عقیقی گوید: مولر اوگست (۱۸۴۸ - ۱۸۹۲م) فرزند سراینده بلندآوازه آلمانی ویلهلم مولر. گویا آگوست مولر اسلام آورد و خود را امرؤ قیس نامید، چون شیفته امرؤ قیس و سروده‌هایش بود و تز دکتری‌اش درباره امرؤقیس بود. مستشرقون، نجیب عقیقی، (ج ۲، ۳۹۱ - ۳۹۲، چاپ دارالمعارف ۱۹۸۰م).

۵) چاپ سمیح زین

عیون الأنباء في طبقات الأطباء، ابن ابی اصیبعه، موفق الدین ابوالعباس احمد فرزند قاسم فرزند خلیفه فرزند یونس سعدی خزرگی (۵۹۵ - ۶۶۸ ق / ۱۱۹۹ - ۱۲۷۰ م)، پژوهش سمیح زین، بیروت، دارالفکر، ۱۹۵۶ م. جزو یکم؛ پژوهش سمیح زین، بیروت، دارالفکر، ۱۹۵۷ م. جز دوم؛ پژوهش سمیح زین، بیروت، دارالفکر، ۱۹۸۷ م. جزو سوم.

۶) چاپ عامر نجار

عیون الأنباء في طبقات الأطباء، ابن ابی اصیبعه، موفق الدین ابوالعباس احمد فرزند قاسم فرزند خلیفه فرزند یونس سعدی خزرگی (۵۹۵ - ۶۶۸ ق / ۱۱۹۹ - ۱۲۷۰ م)، مصحح عامر نجار، قاهره، دارالمعارف، ۱۹۹۶ م. جلد اول کتاب تا پایان گفتار هفتم، این کتاب از نسخه خطی از آن محمد فرزند محمد فرزند ابواحمد حسنی مالکی امام جماعت موقت در الازهر که در محرم سال ۱۰۳۰ ق / ۱۶۲۱ م از شیخ ابوالسعود تهانوی خریداری شده است.

عیون الأنباء في طبقات الأطباء، ابن ابی اصیبعه، موفق الدین ابوالعباس احمد فرزند قاسم فرزند خلیفه فرزند یونس سعدی خزرگی (۵۹۵ - ۶۶۸ ق / ۱۱۹۹ - ۱۲۷۰ م)، پژوهش عامر نجار، هیئته المصریه العامه للکتاب، ۲۰۰۱ م.

۷) چاپ محمد باسل

عیون الأنباء في طبقات الأطباء، ابن ابی اصیبعه، موفق الدین ابوالعباس احمد فرزند قاسم فرزند خلیفه فرزند یونس سعدی خزرگی (۵۹۵ - ۶۶۸ ق / ۱۱۹۹ - ۱۲۷۰ م)، پژوهش محمد باسل عیون سود، دارالکتب العلمیه، بیروت، ۱۹۹۸ م.

۸) مؤسسه مطالعات تاریخ پزشکی

عیون الأنباء في طبقات الأطباء، ابن ابی اصیبعه، موفق الدین ابوالعباس احمد فرزند قاسم فرزند خلیفه فرزند یونس سعدی خزرگی (۵۹۵ - ۶۶۸ ق / ۱۱۹۹ - ۱۲۷۰ م)، تهران، مؤسسه مطالعات تاریخ پزشکی، طب اسلامی و مکمل دانشگاه علوم پزشکی ایران، ۱۳۸۷ خ.

تفاوت‌های برخی از چاپ‌های کتاب عیون الأنباء في طبقات الأطباء

پژوهش سمیح زین، از اشتباه‌های چاپی و افتادگی کمتری برخوردار است، مانند:

پژوهش نزار رضا (مکتبه الحیاه - بیروت) برگه‌های ۲۵، ۳۲، ۳۵، ۴۲، ۵۱، ۵۴، ۵۶، ۶۲، ۱۷۳، ۱۷۴، ۱۷۷، ۱۸۴، ۱۹۳، ۱۹۴. و برابر آن‌ها در چاپ سمیح زین ج ۱، برگه‌های ۲۴، ۳۰، ۳۳، ۴۰، ۴۹، ۵۱، ۵۴، ۶۱، ج ۲ ص ۲۶، ۲۷، ۲۸، ۳۱، ۳۸، ۵۱، ۵۲.

چاپ عامر نجار را می‌توان از کامل‌ترین چاپ‌های آن به شمار آورد.^۲

ترجمة عیون

برگردان کتاب عیون الأنباء فی طبقات الأطباء به زبان‌های گوناگون

(۱) برگردان به زبان آلمانی

Studies On Ibn Abi Usaibi'a)D. 1270(And His Uyun Al - Anba Fi Tabaqat Al -Atibba = T. P. In Arabic :

دراسات حول ابن ابی اصیبعه و کتابه عیون الأنباء فی طبقات الأطباء

Collected and Reprinted By Fuat Sezgin, In Collaboration With Mazen Amawi, Carl Ehrig - Eggert Eckhard Neubauer, Frankfurt = Institute For The History Of Arabic - Islamic Science At The Johann Wolfgang Goethe University 1995

صفحه عنوان به انگلیسی و متن اصلی به زبان آلمانی و عربی است.

^۱ عیون الأنباء فی طبقات الأطباء، ابن ابی اصیبعه، موفق الدین ابوالعباس احمد فرزند قاسم فرزند خلیفه فرزند یونس سعدی خزرجی (۵۹۵ - ۶۶۸ ق / ۱۱۹۹ - ۱۲۷۰ م)، تحقیق و درسه عامر نجار، دارالمعارف، القاهرة، ۱۹۹۶ م، برگه ۱۱۰.

^۲ استاد احمد منزوی، فرزند شادروان آیت‌الله حاج شیخ آقابزرگ تهرانی صاحب الذریعة است. او نسخه‌شناس، کتاب‌شناس، فهرست‌نگار و چهره ماندگار ایران زمین است که بیش از ده‌ها کتاب و مقاله در این زمینه به چاپ رسانده است و چندین دوره کتاب‌های او به عنوان کتاب سال برگزیده شد. او در چاپ دوره کامل کتاب الذریعة إلى تصانیف الشیعة و دیگر کتاب‌های پدرش نیز نقشی بسیار ارزشمند داشت.

۲) برگردان فارسی جعفر غضبان

برگردان فارسی عیون الأنباء فی طبقات الأطباء، به کوشش محمود نجم‌آبادی و جعفر غضبان همراه با پانوشته‌ها و گزاره‌نویسی از اصطلاحات پزشکی و نمایه‌ها^۱ در سال ۱۳۴۹ خ / ۱۹۷۰ م به گستره زبان فارسی وارد شد و به عنوان منبعی برای پژوهشگران فارسی زبان در زمینه تاریخ علم قرار گرفت و چاپ دوباره آن به کوشش دانشگاه علوم پزشکی و خدمات بهداشتی درمانی ایران، موسسه مطالعات تاریخ پزشکی، طب اسلامی و مکمل، ۱۳۸۶ انجام گرفت.

۳) برگردان فارسی محمد ابراهیم ذاکر

برگردان پارسی این کتاب ارزشمند تاریخ پزشکی تا پایان گفتار نهم چهل و یک ساله شد، ولی تنها نه گفتار آن را در برمی گرفت و اکنون همه کتاب عیون الأنباء است پس از نزدیک به نیم سده، برگردان و پژوهش همه کتاب را از سال ۱۳۸۵ خ آغاز کردم و پس از سال‌ها تلاش شبانه‌روزی به همراه پانوشته‌ها و نمایه‌هایی آماده چاپ گرداندم؛ البته شایان توجه است که برگردان کتاب بر پایه چاپ مصطفی افندی وهبی، از روی چاپ آگوست مولر و نسخه پژوهشی نزار رضا انجام گرفته است. هم‌چنین شایان توجه است که بخش سروده‌های آن، دربرگیرنده‌های چهارده سبک و بحر شعری است در یک جلد جداگانه ترجمه خواهد شد و به زودی در دسترس دوست‌داران تاریخ ادبیات و تاریخ علم قرار خواهد گرفت.

^۱ - ابن ابی اصیبعه، موفق الدین ابوالعباس احمد بن قاسم سعدی خزرگی، عیون الأنباء فی طبقات الأطباء، پژوهش نزار رضا، بیروت، دارمکتبه الحیات، [بی تاریخ]. ترجمه فارسی از سید جعفر غضبان و محمود نجم‌آبادی، بخش اول، تهران، دانشگاه تهران، ۱۳۴۹ خ.

Collected and Reprinted By Fuat Sezgin, In Collaboration With Mazen Amawi, Carl Ehrig - Eggert Eckhard Neubauer, Frankfurt = Institute For The History Of Arabic - Islamic Science At The Johann Wolfgang Goethe University 1995
Studies On Ibn Abi Usaibi'a)D. 1270(And His Uyun Al - Anba Fi Tabaqat Al -Atibba = T. P. In Arabic :

ابن النفیس، پول گلیونگی، سلسله اعلام العرب، ش ۵۷، برگه ۷۲.
 دراسات حول ابن ابی اصیبعه و کتابه عیون الأنباء فی طبقات الأطباء

ردیابی عیون الأنباء در کتابخانه‌ها، مقدمه کتاب نوشته ابن ابی اصیبعه، موفق الدین ابوالعباس احمد فرزند قاسم فرزند خلیفه فرزند یونس سعدی خزرچی (۵۹۵ - ۶۶۸ ق / ۱۱۹۹ - ۱۲۷۰ م)، چ. انجمن گیاه‌درمانی، ۱۳۹۳ خ، پژوهش و برگردان به پارسی، محمد ابراهیم ذاکر.

سلسله اعلام العرب، ش ۵۷، برگه ۷۲.

عیون الأنباء فی طبقات الأطباء، ابن ابی اصیبعه، موفق الدین ابوالعباس احمد فرزند قاسم سعدی خزرچی، چ. امرؤالقیس، دارالثقافه، بیروت، لبنان، ۱۹۸۷ م / ۱۴۰۸ ق، برگردان محمد ابراهیم ذاکر، انجمن گیاه‌درمانی ایران، تهران، ۱۳۹۳ خ.

عیون الأنباء فی طبقات الأطباء، ابن ابی اصیبعه، احمد، تحقیق و درسه عامر النجار، اول، دارالمعارف، القاهره، ۱۹۹۶ م.

عیون الأنباء فی طبقات الأطباء، ابن ابی اصیبعه، موفق الدین ابوالعباس احمد فرزند قاسم فرزند خلیفه فرزند یونس سعدی خزرچی (۵۹۵ - ۶۶۸ ق / ۱۱۹۹ - ۱۲۷۰ م)، پژوهش آگوست مولر (امروالقیس فرزند طحان)، چاپخانه وهیبیه، قاهره، ۱۲۹۹ ق / ۱۸۸۲ م، ۲ جلد.

عیون الأنباء فی طبقات الأطباء، ابن ابی اصیبعه، موفق الدین ابوالعباس احمد فرزند قاسم فرزند خلیفه فرزند یونس سعدی خزرچی (۵۹۵ - ۶۶۸ ق / ۱۱۹۹ - ۱۲۷۰ م)، تصحیح آگوست مولر، کونیگزبرگ، ۱۸۸۴ م، ۲ جلد.

عیون الأنباء في طبقات الأطباء، ابن ابی اصیبعه، موفق الدین ابوالعباس احمد فرزند قاسم فرزند خلیفه فرزند یونس سعدی خزر جی (۵۹۵ - ۶۶۸ ق / ۱۱۹۹ - ۱۲۷۰ م)، به کوشش فواد سزگین، فرانکفورت، معهد تاریخ العلوم العربیه و الاسلامیه، ۱۹۹۵ م.

عیون الأنباء في طبقات الأطباء، ابن ابی اصیبعه، موفق الدین ابوالعباس احمد فرزند قاسم فرزند خلیفه فرزند یونس سعدی خزر جی (۵۹۵ - ۶۶۸ ق / ۱۱۹۹ - ۱۲۷۰ م)، چاپ مصطفی افندی وهبی، چاپخانه وهبیه، قاهره ۱۳۰۰ ق.

عیون الأنباء في طبقات الأطباء، ابن ابی اصیبعه، موفق الدین ابوالعباس احمد فرزند قاسم فرزند خلیفه فرزند یونس سعدی خزر جی (۵۹۵ - ۶۶۸ ق / ۱۱۹۹ - ۱۲۷۰ م)، پژوهش نزار رضا، دارمکتبه حیات، بیروت، ۱۹۶۵ م.

عیون الأنباء في طبقات الأطباء، ابن ابی اصیبعه، موفق الدین ابوالعباس احمد فرزند قاسم فرزند خلیفه فرزند یونس سعدی خزر جی (۵۹۵ - ۶۶۸ ق / ۱۱۹۹ - ۱۲۷۰ م)، پژوهش سمیح زین، دارالفکر، بیروت، ۱۹۵۶ م، جزو یکم؛ ۱۹۵۷ م، جز دوم؛ ۱۹۸۷ م، جز سوم.

عیون الأنباء في طبقات الأطباء، ابن ابی اصیبعه، موفق الدین ابوالعباس احمد فرزند قاسم فرزند خلیفه فرزند یونس سعدی خزر جی (۵۹۵ - ۶۶۸ ق / ۱۱۹۹ - ۱۲۷۰ م)، مصحح عامر نجار، قاهره، دارالمعارف، ۱۹۹۶ م.

عیون الأنباء في طبقات الأطباء، ابن ابی اصیبعه، موفق الدین ابوالعباس احمد فرزند قاسم فرزند خلیفه فرزند یونس سعدی خزر جی (۵۹۵ - ۶۶۸ ق / ۱۱۹۹ - ۱۲۷۰ م)، پژوهش عامر نجار، هیئه المصریه العامه للکتاب، ۲۰۰۱ م.

عیون الأنباء في طبقات الأطباء، ابن ابی اصیبعه، موفق الدین ابوالعباس احمد فرزند قاسم فرزند خلیفه فرزند یونس سعدی خزر جی (۵۹۵ - ۶۶۸ ق / ۱۱۹۹ - ۱۲۷۰ م)، پژوهش محمد باسل عیون سود، دارالکتب العلمیه، بیروت، ۱۹۹۸ م.

عیون الأنباء في طبقات الأطباء، ابن ابی اصیبعه، موفق الدین ابوالعباس احمد فرزند قاسم فرزند خلیفه فرزند یونس سعدی خزر جی (۵۹۵ - ۶۶۸ ق / ۱۱۹۹ - ۱۲۷۰ م)، تهران، مؤسسه مطالعات تاریخ پزشکی، طب اسلامی و مکمل دانشگاه علوم پزشکی ایران، ۱۳۸۷ خ.

عیون الأنباء في طبقات الأطباء، برگردان محمود نجم‌آبادی و جعفر غضبان، دانشگاه تهران، ۱۳۴۹ خ / ۱۹۷۰ م؛ دیگر: به کوشش دانشگاه علوم پزشکی و خدمات بهداشتی درمانی ایران، موسسه مطالعات تاریخ پزشکی، طب اسلامی و مکمل، ۱۳۸۶ خ.

فهرستگان نسخه‌های خطی ایران، چهل و پنج جلد، سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران، چاپ اول، تهران، به کوشش مصطفی درایتی، ۱۳۹۰ - ۱۳۹۴. ← فنخا

فهرس مخطوطات الطب الاسلامي باللغات العربية و التركية و الفارسية في مكاتب تركيا، گردآوری رمضان ششن، جمیل آفیکاز و جواد ایزگی، اشراف اکمل‌الدین اجیان اوغلی، مرکز الأبحاث للتاریخ و الفنون و الثقافة الاسلامیة باستانبول، مؤتمّر الطب الاسلامي، استانبول، ۱۴۰۴ ق / ۱۹۸۴ م.

فهرست نسخ خطی کتابخانه ملی ایران، جلد دهم، عبدالله انوار، سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران، کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران، تهران، ۱۳۶۵ خ.

فهرست الفبایی کتب خطی کتابخانه مرکزی آستان قدس رضوی. تألیف محمدآصف فکرت، استدراک و پیوست محمد وفادارمرادی. انتشارات کتابخانه مرکزی آستان قدس، ش ۱۳، ۱۳۶۹ خ، ۹۴۸ برگه. ← آستان قدس.

فهرست نسخه‌های خطی کتابخانه آستان مقدس حضرت معصومه (ع)، حسن نقیبی، انتشارات زائر، قم، ۱۳۷۵ خ.

فهرست میکروفیلم‌های کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران، محمد تقی دانش‌پژوه، انتشارات دانشگاه تهران، ۱۳۴۸ خ.

فهرست کتابخانه ملی، ج ۱۰، ۱۹۳ - ۱۹۵، گد دستیابی کتاب: ۱۶۳۱ / ع، شماره پیشین آن ۱۹۹۷ / د است.

فهرست کتاب‌های چاپی فارسی، مشار خانابا، تهران، ۱۳۵۰ - ۱۳۵۵ خ.

فهرست نسخه‌های خطی کتابخانه عمومی آیت‌الله العظمی گلپایگانی، قم، درایتی، مصطفی؛ صدرایی خوی، علی؛ حافظیان، ابوالفضل، انتشارات کتابخانه، موزه و مرکز اسناد مجلس شورای اسلامی، تهران، ۱۳۸۸ خ.

فهرست مخطوطات الطبیة العربیة فی مکتبه الدكتور سامی ابراهیم حداد، گردآوری فرید سامی حداد، با همکاری هانس هیزش بیسترفیلد، دانشگاه حلب، معهد تراث العلمي العربي، برگه ۹۳، ۱۴۰۴ ق / ۱۹۸۴ م.

- فهرست مخطوطات الطیبه العربیه فی مکتبه الدكتور سامی ابراهیم حداد، گردآوری فرید سامی خداد، با همکاری هانس هیزش بیسترفیلد، دانشگاه حلب، معهد تراث العلمي العربی، ۱۴۰۴ ق / ۱۹۸۴ م.
- فهرست مخطوطات دارالکتب الظاهریه، الطب و الصيدنه، سامی خلف حمارنه و أسماء حمصی، برگه ۴۷۶، دمشق، ۱۳۸۹ ق / ۱۹۶۹ م / ۱۳۸۹ ق / ۱۹۶۹ م.
- فهرست نسخه‌های خطی کتابخانه ملی ملک، احمد منزوی و افشار ایرج و محمدتقی دانش‌پژوه و محمدباقر حجتی، ج ۱، ۵۱۵، تهران، کتابخانه ملی ملک، ۱۳۵۲ خ.
- کتاب‌شناسی نسخ خطی پزشکی ایران، ارجح اکرم، فریده هادیان، صدیقه سلطانی‌فر، زهرا چهره‌خند، زیر نظر رضا خانی جزنی، موزه، کتابخانه و مرکز اسناد کتابخانه ملی ایران، تهران، ۱۳۷۱ خ.
- مستشرقون، نجیب عقیقی، چاپ دارالمعارف ۱۹۸۰ م.
- معجم التاريخ التراث الاسلامی فی مکتبات العالم، مخطوطات - مطبوعات، علی رضا قره بلوط - احمد طوران قره بلوط، دارالعقبه، قیصری - ترکیه، ۱۴۲۲ ق / ۲۰۰۱ م.
- معجم المطبوعات العربیه فی ایران، عبدالجبار رفاعی، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، سازمان چاپ و انتشارات، تهران، ۱۴۱۴ ق.
- نشریه کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران، نسخه‌های خطی، دفتر نهم، زیر نظر استاد محمدتقی دانش‌پژوه، استاد ایرج افشار، انتشارات دانشگاه تهران، ۱۳۵۸ خ.
- نوادر مخطوطات العربیه فی مکتبات ترکیا، رمضان ششن، مجلد الأول، بیروت، ۱۹۷۵ م.